

СИТНИ ПРИЛОЗИ

ИТИНЕРАР КРАЉА И ЦАРА СТЕФАНА ДУШАНА

У овом, свакако непотпуном, прилошку желео сам да дам напрт Душановог путовања. Стефан Душан је несумњиво најистакнутија личност читаве средњовековне српске историје. Детињство је провео у Цариграду уз прогнаног оца. Доцније, за четврт века своје бурне владавине, прокрстарио је целу своју земљу, одлазио у новоосвојене крајеве, многе недеље и месеце проводио с војском под шаторима од најсеверније до најјужније границе, долазио у Босну и Приморје, одлазио на Свету Гору Атонску, држао саборе у Сврчину, Скопљу, Серу, на Овчем Пољу, посећивао Призрен и старао се око подизања своје задужбине манастира светих Арханђела на Бистрици. Вечито у покрету, пун планова, импулзиван, сав предат тежњи да оствари планове, да брани и, још више, да осваја — Душан је од свих српских владара највише путовао. Његова карта кретања је врло испреплетана, особито од онога дана кад је од Скадра кренуо на оца да узме престо па све до оног зимског дана када је за навек склопио очи негде на далеком југу.

Највише података о Душановом кретању пружају његове сигурно датиране повеље манастирима или појединим лицима, или писма Дубровчанима, где је означено, поред датума, и место где су издате. Листине и писма издавани су до сада више пута. Ја сам користио ове збирке: *Стијан Новаковић*, Законски споменици српских држава средњег века (Београд 1912),¹ *Љуб. Стијановић*, Старе српске повеље и писма I, (Београд 1929),² *Животи краљева и архиепископа српских*, написао Данило и други, изд. *Ђ. Даничић* (Београд 1866),³ *Стијан Новаковић*, Законик Стефана Душана, цара Срба и Грка (Београд² 1898),⁴ *Љуб. Стијановић*, Стари српски записи и натписи I (Београд 1902),⁵ *Александар В. Соловјев*, Одабрани споменици српског права (Београд 1926),⁶ *Александар В. Соловјев*, Два прилога проучавању Душановог царства (Гласник Скопског научног друштва II 1927),⁷ *др. Александар В. Соловјев* и *др. Владимир Мошин*, Грчке повеље српских владара (Извори из историју Јужних Словена серија VI, књ. I 1936),⁸ *Monumenta Ragusina, Libri Reformationum* II, V (Zagreb 1882, 1897),⁹ *Sime Ljubić*, Listine o одношају između Južnoga Slovenstva i Mletačke Republike II (Zagreb 1870).¹⁰ Прилично података има и *Константин Јиречек* у својој Историји Срба књ. I (1923).¹¹ По нека белешка налази се у: Споменику XI (Споменици српски, скупио *Конст. Јиречек*, 1892),¹² у књизи *В. Макушева*, Итальянскіе архивѣи и хранящіе ся въ нихъ матеріалѣ дѣл славянскоѣ исторіи (Записки имп. академіи наукъ томъ XIX₂ (С. Петербургъ, 1871)¹³ Actes de Chilandar II ème partie, actes slaves, publiés par *В. Korabiev* (Визант. временникъ, приложение къ XIX тому № 1, Петроградъ 1915)¹⁴ и у чланку *А. В. Соловјева*, Цар Душан у Селезу (Југословенски историски часопис I, 1935, 472-7).¹⁵

Година	Дан и месец	Место	Где се помиње
1312-18 ¹⁶		у Цариграду	ЗН бр. 56; Данило 163, 169
1322	6 јануара	на државном сабору	ЗСп. 646; Данило 207
1328/29 ¹⁷		на Лиму, у дабарској епископији	ЗН бр. 55
1330	28 јула	на Велбужду	Данило 183, 185, 190
1331	у пролеће	под Скадром	Жиречек 269
1331	7 маја	debet esse in Tribigna	Mon. Rag. V, 314
1331	13 маја	у Дубровнику	Mon. Rag. II 334, 335, V, 315
1331	у јулу	код Св. Срђа ¹⁸	Ibid. II 335; V, 321
1331	јули-август	у Скадру	Данило 213
1331	августа	у Неродимљу	Ibidem
1331	августа	у Петрчу	Ibidem
1331	8 септембра	у Сврчину на сабору	Ibid. 218
око 1332	14 августа	у Неродимљу	ПП 47
1333	22 јануара	у Пологу	Ibid 51
1334	19 маја	у Добрушти ¹⁹	Ibid. 54
1334	26 августа	под Солуном	Жиречек 276 ²¹
1335	мај-јуни	на сев. Србије и у Жичи	Данило 228 ²¹
1335		можда у Прилепу ²²	ЗСп 664—7
1336	марта	у Радовишту	Жиречек 278
1332-37		у Сврчину	ЗСп 406
1340	10 септембра	у Неродимљу	Споменик XI, 100 бр. 19
1341	30 септембра	у Призрену	Ibid. 100 бр. 20
1342	пред Спасовдан ²³	у Морави (Гњилани)	ЗСп. 408
1342	у јулу	у Приштини	Жиречек 282
1342	у јесен	под Воденом	Ibid. 283
1343	у пролеће	у Струмици и под Сером	Ibidem
1343	28 марта	можда у Струмици	ЗСп. 410
1343	19 маја	у Призрену ²⁴	Ibid. 412—3
1343	25 октобра	„въ Дѣбрѣшти, въ при-лѣпскои странѣ“	Ibid. 599
1344		у близини Зихне	Жиречек 284
1345	1 јануара	у Скопљу	ЗСп. 489
1345	25 септембра	у Серу	ЛИЧ I, 474
1345	15 октобра	у Серу	Listine II, 279
1345	26 октобра	у Серу	ПП 56
1346	у јануару	у Серу	ЗСп 490
1346	16 априла	у Скопљу на сабору	Законик 4—5
1346	20 августа	у Скопљу	Макушевѣ, 11; Rad 18, 1882, 229-30
1347	14 јуна	у Сопотници	Споменик XI, 26-7
1347	1 августа	у Призрену	ПП 56
1347	12 децембра ²⁵	на Превлаци (свето-горској)	Ade Chil. 493, 121
1347	децембра	на Светој Гори	ЗСп 416, ГП 119
1348	у јануару	на Светој Гори	ЗСп 423
1348		у Прилепу	Ibid. 471

Година	Дан и месец	Место	Где се помиње
1348		на Чахри, „в окрсној стране града Скопиа“	ЗСп. 474
1348	29 априла	у Призрену	Ibid. 708
1349	21 маја	у Скопљу на сабору	Ibid. 758—60 ²⁶
1349	20 септембра	у Новом Брду	ПП 64, 65
1349 ²⁷	26 септембра	у Новом Брду	ОСп 152—3
1350	8 марта	у Мелнику	ЗСп 709
1350	28 маја	„одъ Солуна гредукіе на Лукавицѣ“	ОСп. 152
1350	у октобру	на путу за Босну, дође до Неретве, освоји град Нови, па крену према Цетини	Жиречек 294
1350	између 25 октобра и 13 новембра	у Дубровнику	Mon. Rag. II, 111, 112
1350	новем.-децембра	на маршу преко Драча за Солун ²⁸	Жиречек 296
1351	почетком јануара	у Водену	Ibid. 297—8
1352	30 марта	у Сланим Долима	ПП 66
1354	14 августа	на Брусници под Рудником	ЗСп 428
1354	у јесен	у Серу на сабору	Данило 379—80
1355	23 фебруара	у Серу	ПП 67
1355	25 марта	на Дриму, „а на мѣстѣ рекомѣмъ Кроуша“	ОСп 157
1355	2 маја	на Овчем Пољу	ЗСп 432
1355	17 маја	на Овчем Пољу на сабору	ЗСп 433—4, ГСНД II, 29
1355	2 јула	на Овчем Пољу	ГСНД II, 29
1355	10 августа ²⁹	под Скопљем	ЗСп 738—40
1355	5 децембра	под Бером	ПП 68

НАПОМЕНЕ

- 1 Скраћено: ЗСп.
- 2 Скраћено: ПП
- 3 Скраћено: Данило
- 4 Скраћено: Законик
- 5 Скраћено: ЗН
- 6 Скраћено: ОСп.
- 7 Скраћено: ГСНД
- 8 Скраћено: ГП
- 9 Скраћено: Mon. Rag.
- 10 Скраћено: Listine
- 11 Скраћено: Жиречек
- 12 Скраћено: Споменик XI
- 13 Скраћено: Макушевъ

14 Скраћено: A de Chil.

15 Скраћено: ЈИЧ

16 Питање хронологије прогонства Стевана, потоњег краља Дечанског, било је и остало је једно од оних замршених питања које само нови извор може да реши, пошто се до сада познати извори, при свестраној интерпретацији, не слажу. У једном запису из 1330 г. помиње извесни Станислав како је Дечанскога отац ослепио, послао „въ Грѣжѣ“ те „по седаху лѣтѣху изшед и ирѣлемъ кралство“ (ЗН. 56). Седам година Дечансковог прогонства помиње и Цамблак (Гласник XI, 57, 59—60). Данило само каже да је Дечански живео у прогонству дуже времена (Данило 164). Дечански је онда радио преко Данила, који је тада био у Хиландару, а Данило преко архиепископа Никодима, да Милутин опрости сину (Данило 165 и д.). Милутин је услишио жељу, измирио се са сином и дао му „и кѣторѣху чѣстѣ малѣу отъ дрѣжакѣ жуѣнѣи коудѣмѣскѣне“ (Данило 170), те живећи тамо „на мѣстѣ“ дође време смрти краља Милутина (Ibid.). *Јиречек* је указао да има извора који говоре о боравку Стевана Дечанског у Србији још почетком 1314 г. (Archiv für slavische Philologie, 17, 1895, 258—9). По једном млетачком попису лица види се да је на списку као лице с којим су Млечи у преписци и Stephanus, regis Vrossi filius, rex Dioclie, Albanie Chelmie et Maritime regionis (J. Schafarik, Acta archivi veneti II, 1862, 597; Listine I 192). У једном писму Млечана од 10 маја 1309 помиње се и Милутинов син (Listine I 239). У дубровачком Малом већу решено је 11 марта 1313 да се због неке пљачке у Коначима пише краљу Милутину и његовом сину (Mon. Rag. I 23). Нешто доцније (3 маја 1313) помиње се такође син рашког краља (Listine I 266). Најзад, у Diversa cancelariea помиње се 24 фебруара 1314 г. и човек „filiu regis Vrosij“ (Jireček, Archiv. f. slav. Phil. 17, 258).

И у литератури остало је спorno питање када се Дечански побунио против оца, када је прогнан и када се вратио. *Љуб. Ковачевић* (Неколико хронолошких исправака у српској историји Годишњица III, 1879, 387—91) узео је да је Стеван био у прогонству од јесени 1310 до краја 1317, најдаље 1318 год. *Јиречек* је указао (Archiv f. slav. Phil. 17, 258—9) да се Стеван помиње у Србији до фебруара 1314 г. Држећи се Јиречекових напомена, узео је да прорачунава време Стевановог прогонства *Љуб. Андријевић* (Српски краљевски престо и питање о његовом наследству од оставке краља Стефана Драгутина до победе краља Стефана Уроша III над краљем Владиславом II Београд, 1898, 62 и д.), домишљајући се да је Стеванова buna против оца била између фебруара 1314 и јула 1316 г. (I. с. 64), али губи из вида изворне помене о седмогодишњем прогонству и не наводи време Стевановог повратка. Око овог питања мучио се и *Милош Зечевић* (Живот и владавина Стевана Дечанскога, први део, Београд, 1903, 85 и д.), узимајући да се Стеван побунио против оца „у другој половини јануара или у првој половини фебруара 1314 године“ (I. с. 98). Као време Стевановог повратка узео је 1319 или 1320 годину (I. с. 152), али ни он не води рачуна о помену седам година прогонства. И у својој историји Срба (I 257) *Јиречек* је узео да је Стеван послат у Цариград после фебруара 1314 г. Хронологију Стеванове буне против оца *Торовић* ставља „око 1313 г.“ и усваја седам година прогонства (Историја Југославије 136), што значи да би се Стеван вратио 1320 г.

Ми знамо да је Стеван био неко време у Зети. Сам отац одвојио му је „достоинѣу чѣстѣ дрѣжакѣ својеѣ земљу зѣтѣскоју“ (Данило 124). Познато је и једно писмо дато Дубровчанима, које је он потписао као „господин“, и које је, по свој прилици, из времена његове владе у Зети (ПП 40). У једној повељи датој Врањини Стеван помиње оно доба када је господовао Зетом и тада дао извесне дарове (ЗСп. 581). Али ништа није хронолошки ближе одређено. Међутим, у једном писму папе Климента V, упућеном његовим посланицима који имају да сврше мисију Милутиновог примања у католичанство, писаном у Поатиеу 1 априла 1308 г., папа истиче како легати треба на сваки начин да утичу на краља Милутина да овај уступи на који део своје државе сину Стевану (Eubel, Bullarium franciscanum sive Romanorum pontificum constitutiones V Romae, 1898, 50 н. 2). Затим, листа Млетачке републике, у којој се помиње Стеван, писана је сасвим сигурно 1312 или пре те године, јер се у листи помиње хрватски и босански бан Павле, који је умро 1312 г. и по томе она хронолошки не потврђује много. Необично је што се Стеван ту титулише као краљ. То би требало да значи млади краљ, титула позната од времена крунисања Стевана Дечанског за краља, а Душана за младог краља. Пре тога времена нема потврде за овакву титулу. Још више љула аутентичност ове титуле околност што сам Дечански у једној повељи за Врањину, којом даје нове потврде ранијих дарова, када је „господовао“ Зетом, дословно каже да је те дарове учинио „кѣда не бѣхъ кралемъ“ (ЗСп. 581), а он је бар морао знати шта је био у то време. Ја даље скрећем пажњу да се у свим оним изворима које *Јиречек* наводи свуда помиње само *син* краља Милутина, а не каже се изрично да је то Стеван.

Мени за сада изгледа највероватније причање Данилово. А по Даниловом излагању излази да се Дечански вратио из Цариграда, да се измирио с оцем, да је, као помиловани прогнаник, живео извесно време у Будимљу и да је тек после тога умро краљ Милутин. Пошто је на измирењу оца и сина радио архиепископ Никодим, то се повратак Стеванов десно за време његовог архиепископовања. Никодим је дошао за архиепископа на Спасов дан 1317 г. (*Свети. Н. Вуловић*, Белешке о архиепископу Никодиму Глас XLIII, 1894, 2; *Св. Станојевић*, Српски архиепископи од Саве II до Данила II Глас 153, 1933, 71). Чудно је да Никодимов биограф каже како је Никодим провео као архиепископ „*малк ослк жизни све малокрѣмникне*“ (Данило 327), ако је умро 12 маја 1326, као што узима Станојевић (I. с. Вуловић је узимао 1325 г.). Никодимова интервенција, значи, могла је да се тражи негде 1317 (као што је мислио Вуловић) или, још вероватније, 1318 г. Невоља је само у томе, што се из досадањих познатих извора не види када је Данило био у Светој Гори у време архиепископовања Никодимовог. Зна се да је Данилова кандидација за архиепископа пропадала два пута и да је треће саборско заседање изабрало Никодима. Краљ Милутин је онда дао Данилу хумску епископију (Данило 361). *Руварац* се некада домишљао (О хумских епископима и херцеговачким митрополитима до год. 1766 — Српска православна херцеговачко-захумска митрополија при крају 1900 год. Мостар, 1901, 28) да је Данило можда био само титуларни хумски епископ. Али је изван сваке сумње да је Данило, ипак, био бар неко време хумски епископ, да је као хумски епископ сахранио и искрено оплакао краља Милутина и онда понова отишао на Св. Гору, што се из његове биографије јасно види. Али, из причања Даниловог ученика види се да је Данило после Никодимовог избора за архиепископа отишао на Св. Гору, да је неко кратко време био тамо и да је из Св. Горе радио на измирењу оца и сина. (У тај Данилов боравак на Св. Гори веровао је и М. Зечевић, о с. 150--1). На основу таквог Даниловог излагања мени за сад изгледа да је Стеван дошао у Србију 1318 г. и тако само може се објаснити како је могло да се каже да је Стеван после измирења с оцем живео у Будимљу „*на мнѣ*“.

Хронологију Стевановог изгнанства несумњиво решава грачаничка фреска Лозе Немањића на којој Стеван није насликан. Када се буде утврдило време живописања Грачанице (јер Грачаница није живописана 1321 г., како се обично мисли и пише) моћи ће се с више сигурности говорити и о времену прогонства Стевана Дечанског.

17 У запису се помиње како је Дечански послао свог сина на „безбожније и поганије бабуни“, али по стилизацији изгледа да је тај догађај био раније.

18 У Малом већу решено је 1 августа 1331 да се тражи да Душан поврати робу отету дубровачким трговцима у време Душанове распре с оцем, као и ону коју је отео у јулу код св. Срђа.

19 *Ђ. Даничић* (Рјечник s. v. Добрушта) погрешно је забележио да је Добрушта село „на Бугарској Морави близу Гилана“. *Својан Новаковић* (Brskovo, Danj i carina u svetoga Spasa i putovi s Jadranskoga Primorja u stare srpske zemlje Rad 37, 1876, 23) тражио је Добрушту у старом Добруну. *Лукић* (Dobrušta Rad 70, 1884, 191-5) указао је да је Добрушта у Дукаћину између Призрена и Скадра. Доцније је *И. С. Јстребовъ* (Стара Србија и Албанија Споменик 41, 1904, 74-5) истакао да је село Добрушта на Дриму 3/4 часа јужно од ушћа Бистрице. Добрушта се налази на левој обали Белога Дрима, у близини данашње југословенско-албанске границе—в.: секцију Призрен, изд. војно-географског института, разм. 1:100.000.

Душан је издао још једну повељу на Добрушти (ЗСп. 717-8), коју је Новаковић датирао „око 1332“. Није немогуће да је и та повеља из 1334 г., као што се већ давно домишљао *Љуб. Ковачевић*, (Неколико хрололошких исправака у српској историји Годишњица III, 1879, 439). Од села која се помињу св. Николи у Добрушти и данас су позната Жур (некада Жури) и Врбница (тако и у повељи) на путу Призрен-Албанија, оба јужно од Добруште и удаљена од ње 3-4 км. (в.: поменути секцију карте).

20 Опширније о томе писао је *Иларион Руварац* у својој расправи О првим годинама Душанова краљевања у хрололошком погледу (Зборник Илариона Руварца I, спремио за штампу Никола Радојчић, 1934, 44) и *Љ. Ковачевић*, ор. cit. Годишњица III, 397—402.

21 Опширније *Петар Марковић*, Одношаји између Србије и Угарске (Летопис Матице српске 221, 1903, 16).

22 Повељу Трескавцу Душан је издао 6844, инд. 3.—Гласник XLI, 1875, 361. Без датума: ЗСп. 664—7. Да је повеља издата „по свој прилици у Прилепу“ ср.: *Љ. Ковачевић*, Годишњица III, 399.

23 Спасовдан је те године био 9 маја.

24 То је у вези са постављањем камена манастиру св. Арханђела на Бистрици. О хронологији зидања св. Арханђела: *Рад. М. Грујић*, Откопавање светих арханђела код Призрена (Гласник Скопског научног друштва III, 1928, 243 и д.)

25 *Новаковић* (Зсп. 416) погрешно помиње: „1 децембра“ и нема годину. *Miklosich* (*Monumenta serbica* 128) издао је добро.

26 За датум: *Љ. Ковачевић*, *op. cit.* Годишњица III 440 и *др. Теодор Тарановски*, *Историја српског права у немањинској држави* I, 1931, 174—5.

27 О датуму ср.: *Стијан Новаковић*, Ново Брдо и Врањско Поморавље у историји српској XIV и XV века Годишњица III, 1879, 290 н. 1 и *Љ. Ковачевић*, Годишњица III, 440, као и *Соловјев*, *ОСп.* 152 н. 1.

28 Ово је био заиста усиљен марш, с обзиром на зимско време и терен. *Владимир Никוליћ-Земунски* (Цар Душан, 1927, 179 у нап.) мисли да је Душан имао ову маршруту: Неретва—Косовска Митровица—Вардаром на Солун, или: Зета—Морача—Драч—Виа Егнација—Солун.

29 О овој повељи (манастиру св. Богородице у Архиљевици) постоји врло велика литература. Сама повеља не подлеже сумњи, али је спорна година и индикт, јер је датирана 10 августа 1354 г., али се у повељи помиње патријарх Сава, који је патријарх тек од новембра 1354 г. Сву литературу о овој повељи, с разним мишљењима, прикупио је *Св. Станојевић* (*Студије о српској дипломатици* Глас 161, 1934, 46-50). Станојевић се домишљао да је цар Душан наредио под Скопљем 10 августа да се напише Дејану повеља за цркву у Архиљевици, али да је повеља написана доцније кад је већ био патријарх Сава, те да би повеља била писана између новембра 1354 и 31 авг. 1355, ако не и доцније. *Соловјев* је узео (*Гласник Ск. н. д.* II 31, 32 н. 2) да је ова повеља из 1355 г., пошто је исти састав сабора који је био и на Овчем Пољу, али није дао јаснију документацију.

И мени изгледа сад сасвим сигурно да је ова повеља из 1355 г. Ево по чему: Пре свега, ту се помиње патријарх Сава, а за тим, што је од особите важности, 14 августа 1354 г. Душан је био под Рудником, на Брусници, где је издао једну повељу Хиландару (Зсп. 428). Немогуће је, дакле, и замислити да се Душан бавио 10 авг. под Скопљем, а већ 14 под Рудником. Душан је у тај мах био на војном походу против Мађара (Јиречек 303). Сем тога, повељу на Брусници писао је логотет Георг, а повељу под Скопљем логотет Гојко. Најзад, ако не би било сувише смело, може се допустити могућност да је година написана *SWAK*, место *SWAG*. Индикт, ипак, још увек остаје нетачан

Миодраг Ал. Пурковић

ПРИЛОШЦИ СРЕДЊЕВЕКОВНОЈ СРПСКОЈ ИСТОРИЈИ

1) *Урошиц, син краља Драгутина*. У изворима има врло мало података о Драгутиновом сину Урошицу. Рођен је око 1285 г. Ево по чему: У капели Ђурђевих Стубова код Новог Пазара, живописаној 1282—83 г., не налази се његов портрет (Светозар Радојчић, *Портрети српских владара у средњем веку* Скопље, 1934, 27). Значи да он тада још није био рођен. У цркви у Ариљу, међутим, Урошиц је насликан поред брата Владислава (Радојчић *op. cit.* 33). У Ариљу Урошиц је приказан као дечко од десет, једанаест година. Како је Ариље живописано 1296 г., Урошиц би био рођен око 1285 г. Летописи и родослови помињу његову „добродетелност“, због чега је чак и миро точио (Љуб. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 1927, бр. 77, 127, 147, 555, 568).

Током 1309 г. вођени су преговори да се један син краља Драгутина ожени ћерком трансилванског војводе Владислава Апоре (Миодраг Ал. Пурковић, *Авињонске папе и српске земље* Пожаревац, 1934, 17), али није јасно да ли је то имао да буде Урошиц. По речима Данилова настављача, Драгутин је устао на брата Милутина, желећи да га збаци и да престо преда сину Урошицу (Ђ. Даничић, *Животи краљева и архиепископа српских*, 1866, 357). То је мало чудно. Владислав је, зна се, био старији син, био је жив и, у колико је познато, у пе-